

Лілія Вдовічена,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ORCID: 0000-0002-2184-0119

DOI 10.32782/2306-9082/2023-51-16

УДК 347.961.41

Нотаріальні акти як елемент функціонування нотаріальної юрисдикції

Важливим завданням сучасної правової доктрини нотаріату є уточнення його понятійного апарату, одним зі складових якого є категорія «нотаріальний акт». Вирішення цього завдання передбачає не лише формулювання його дефініції та характеристику суттєвих ознак, але й з'ясування його місця у визначенні та поширенні нотаріальної юрисдикції. Адже, із введенням воєнного стану на території України чимало сфер суспільного життя зазнали змін в аспекті правового регулювання. Сфера надання нотаріальних послуг також не стала виключенням. Показово, що на теперішній час прийнято декілька нормативно-правових актів, які визначають особливості вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану. У сучасний переломний (воєнний) період української державності та правової системи, розбудови громадянського суспільства визначне значення набуває переосмислення функціонування тих правових інституцій,

що за своїм функціональним призначенням покликані забезпечити законність та правопорядок в суспільстві, сталість його розвитку та безпеку життєдіяльності. Саме таким інститутом насамперед виступає нотаріальна юрисдикція, реалізація якої забезпечує правове гарантування непорушності прав і свобод людини, законних інтересів всіх учасників правовідносин. Враховуючи соціальну та правову користь нотаріату та нотаріальної діяльності, актуальність наукового дослідження природи нотаріальних актів має високий ступінь затребуваності, адже такі дослідження в цілому спрямовані на посилення адекватного функціонування нотаріату, його пристосованість до дій в режимі воєнного стану, а отже і на вдосконалення правохорони та правозахисту України.

Нотаріат, нотаріальна діяльність та нотаріальні акти завжди розглядалися як один з атрибутів представлення та захисту публічних та приватних інтересів. Наразі наша держава

проходить тернистий шлях з динамічними змінами у законодавстві у відповідності до сьогодення, і з високою інтенсивністю перетворень (адаптацією) організаційного, економічного та навіть ідеологічного характеру в цій сфері. Тож питання природи нотаріальних актів крізь призму розуміння нотаріальної юрисдикції вважаємо своєчасним та доречним.

Метою статті є з'ясування правової природи нотаріальних актів, визначення їх ознак в якості правових актів, а також виділення основних моментів їхнього змісту крізь призму розуміння нотаріальної юрисдикції.

Питанням правової природи нотаріальних актів цікавилось чимало науковців, зокрема Нелін О. І., Баранкова В. В., Фурса С. Я., Дякович М. М., Горбань Н. С., Дергільова О. Г., Серветник А. Г., Снідевич О., Біла М. А., однак здебільшого в аспекті характеристики основних елементів нотаріального процесу. Аналіз наукових праць, присвячених проблемі визначення поняття «нотаріальний акт» засвідчив, що наявний галузевий підхід не дає достатньо повного уявлення про однойменний феномен правової дійсності, головним чином через свою однобічність (обмеження галузевими рамками, зокрема – процесуальним правом). Більшість науковців у галузі процесуального права ототожнюють його з правозастосовним актом або преюдиціальним актом, і у такий спосіб звужуючи обсяг цього поняття: оскільки нотаріус – це спеціальний юрисдикційний орган, то захист ним права здійснюється в межах специфічного процесуального порядку – нотаріального процесу [1; 2]. І тут хочеться ще раз наголосити на тому, що законодавство про нотаріат, на відміну від Цивільно-процесуального кодексу України, не містить норми, яка закріплювала б загальні правила підвідомчості справ нотаріальним органам. У Законі України «Про нотаріат»

перераховуються нотаріальні дії, які в сукупності складають компетенцію нотаріальних органів. Характер цих дій вказує на те, що нотаріат, на відміну від суду, виступає органом безспірної юрисдикції, до компетенції якого входить надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам. Крім того, у чинному законодавстві України відсутнє визначення категорії «нотаріальний акт». Стаття 50 Закону України «Про нотаріат» містить лише положення, що нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти [3]. Як влучно відзначає О. Нелін, що наслідком вчинення будь-якої нотаріальної дії є винесений нотаріусом акт, який є завершальною складовою цієї нотаріальної дії. Правові акти, які є волевиявленням нотаріуса на вчинення нотаріальних дій та фіксують їх результати, оформляються нотаріусом згідно з законом у письмовій формі шляхом вчинення або ж різного роду написів, або ж оформленням певного свідоцтва чи складанням акту тощо [4, с. 4].

Розуміння природи нотаріальних актів тісно пов'язане із з'ясуванням сутності конкретизації права, завдяки чому норма, яка відображає модель загальної поведінки, отримує персоналізацію й фактично втілює у життя волю законотворця [5, с. 76]. Від конкретизації правових норм і рівня правосвідомості суб'єктів правового регулювання залежить чіткість і ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин. Глибоке розуміння дійсного сенсу правової норми, знання офіційних роз'яснень змісту чинного законодавства, можливість застосування норм права до конкретної життєвої ситуації значно підвищує якість правового регулювання

суспільного життя. І, безумовно, чим вищий рівень правосвідомості учасників суспільних відносин, які знаходяться у сфері правового впливу, тим дієвішим є механізм правового регулювання [6, с. 3–6].

Саме нотаріальна юрисдикція реалізується як здійснення публічно-правових функцій органами нотаріату, результатом чого має бути надання правовідносинам властивостей однозначності і достовірності, а в кінцевому результаті – стабільності, за допомогою особливої процедури їх фіксації. Адже, як відмітила М. Дякович, що від того, який напрям щодо визначення місця і ролі нотаріального акта займе законодавець України, буде залежати і подальший розвиток інституту нотаріату як незалежного носія публічної влади, як однієї із юрисдикційних форм захисту прав та інтересів суб'єктів цивільних правовідносин [7, с. 21]. Також, А. Г. Серветник відзначає, що нотаріальна форма належить до юрисдикційної форми захисту права. Це означає, що їй мають бути притаманні всі конститутивні риси юрисдикційної форми, а саме: існування спеціально уповноваженого органу на розгляд і вирішення справ; наявність спеціального законодавства, яке визначає статус і регулює діяльність юрисдикційного органу; предметна юрисдикція; спеціальна процесуальна форма (порядок) розгляду і вирішення справ; способи захисту порушеного права [8, с. 27].

За твердженням С. Я. Фурси, існування в правовій дійсності формально вираженого нотаріального акта формує в учасників правовідносин переконання в існуванні засвідчених нотаріусом прав чи фактів. Посвідчені нотаріальним актом факти чи права розглядаються в правовому обороті як безспірні, законність яких встановлена публічною особою – нотаріусом. Нотаріус в силу специфіки нотаріальної діяльності не вправі видавати

нотаріальні акти, які мають нормативний характер. Нотаріальний акт регулює правовідносини на стадії реалізації особою належних їй прав. Він має виключно індивідуальний характер, його дія розрахована на конкретизацію правового регулювання щодо певного життєвого випадку. І цим нотаріальний акт як один з видів правових актів відрізняється від тих правових актів, які мають нормативний характер та сфера дії яких не обмежується одним випадком [9, с. 240]. У результаті вирішення юридичної справи нотаріусом (вчинення нотаріальних дій) юридичні права й обов'язки осіб, стосовно яких ці дії були вчинені, санкціонуються державою, а документам надається офіційне значення, що дозволяє згаданим особам набувати певного статусу і здійснювати певні дії [8, с. 29]. Крім того, також варто і погодитися з твердженням, що нотаріальні акти відносяться до письмових правових актів, а саме юридичних документів правозастосовного характеру (індивідуально-правових актів). Їм властиві всі ключові ознаки: видаються спеціально вповноваженими суб'єктами у відповідності до закону, мають офіційний та обов'язковий характер, виражені в письмовому акті та направлені на регулювання суспільних відносин. Більш того, вони спрямовані на вирішення індивідуальних питань, а відтак займають значне місце в системі сучасного права, відповідаючи вимогам сучасного індивідуалізованого суспільства як один із засобів вирішення юридичних конфліктів [10, с. 17].

Однак, сьогодні демонструє нам необхідність виділення сутнісних, визначально-змістовних ознак нотаріальних актів з погляду їх правової природи не лише в якості процесуальної складової нотаріальної діяльності, але й як елемент реалізації публічно-правового статусу нотаріуса та функціонування нотаріальної юрисдикції.

Тому, вважаємо, що до основних атрибутивних ознак нотаріального акта, що зумовлюють його окремий стан серед інших правових актів можна віднести наступні.

Юридична сила нотаріального акта. Під юридичною силою нотаріального акта слід розуміти властивість нотаріального акта діяти, його юридичне значення у правовідносинах, здатність породжувати правові наслідки у вигляді виникнення, зміни та припинення правовідносин, а також місце нотаріального акта в системі інших правових актів [11, с. 170]. У характеристиці елементів юридичної природи правових актів важливе місце посідає питання про юридичну силу, тобто про таку їх властивість, яка виражає співвідношення, зіставлення одних актів з іншими, їх місцем у системі правових актів. Юридична сила означає властивість правового акта діяти, владно породжувати певні правові наслідки. Таким чином, юридична сила виступає як можливість і необхідність дії акта, прийнятого з дотриманням вимог законності, у результаті чого відповідні положення, що містяться в ньому, стають обов'язковими. Юридична сила є властивістю, що притаманна всякому акту незалежно від суб'єкта, який його прийняв, і характеру приписів, що містяться в ньому. Наявність в юридичного акта юридичної сили – умова його життя, а втрата юридичної сили означає припинення дії акта. У цьому розумінні юридична сила – абсолютна властивість акта [12, с. 13].

Автентичність нотаріального акта. Автентичність як ознака нотаріального акта означає презумпцію достовірності його походження, яка відноситься до його доказової сили і є однією із властивостей нотаріального акта. Нотаріальні акти як акти автентичні лежать в основі цивільно-правової концепції превентивного правосуддя [17]. У країнах англосаксонської

правової системи акцент переважно ставиться на повсякденне правосуддя, коли суди здійснюють соціальну політику держави через вирішення спорів. А в країнах цивілістичних правових традицій основні цінності суспільства захищаються, за загальним правилом, шляхом, так званого, превентивного правосуддя і саме нотаріус латинського типу відіграє тут доволі важливу роль [7, с. 24]. Нотаріус є державною посадовою особою, уповноваженою законом складати автентичні правочини [13, с. 427]. Неупереджений, як і суддя, нотаріус, приймаючи автентичний акт, на нашу думку, повинен гарантувати, що положення акта строго відповідає закону (превентивний контроль за законністю) і що сторони наділені всіма повноваженнями для укладення договору та повністю розуміють юридичні наслідки обов'язків, які приймають на себе (функція роз'яснення правових наслідків і надання правової консультації, поради) [7, с. 25].

Законність нотаріального акта. Проявом правил принципу законності щодо діяльності нотаріальних органів є обов'язок постановлення законного нотаріального акту. Законність нотаріального, як і будь-якого іншого правозастосовного, акту, пов'язується з дотриманням під час його постановлення матеріальних і процесуальних норм [14, с. 28]. Виходячи з розуміння змісту законності як загальноправового принципу, все ж таки правила принципу законності в нотаріальному процесі слід розглядати, враховуючи специфіку змісту й завдань нотаріальної діяльності. Вимогу законності нотаріальних актів слід розглядати як складову частину змісту принципу законності в нотаріальному процесі, виділяючи її матеріально-правовий і процесуально-правовий прояви [14, с. 33].

Обґрунтованість нотаріального акта. Обґрунтованим є нотаріальний акт, який посвідчений на основі

всебічно, повно, об'єктивно і безпосередньо з'ясованих дійсних обставин вчинюваного нотаріального провадження, підтверджених відповідними документами, які за формою та змістом відповідають вимогам закону» [15, с. 183]. Також, в науковій літературі відзначається, що обґрунтованість нотаріального акту є важливим принципом нотаріального процесу та проявляється у повному з'ясуванні обставин нотаріальної справи, їх доведеності, відповідності змісту нотаріального акту обставинам нотаріальної справи, відповідності вимогам матеріальних та процесуальних норм [16, с. 9].

Індивідуалізованість нотаріального акта. Нотаріус у силу специфіки нотаріальної діяльності не вправі видавати нотаріальні акти, які мають нормативний характер. Нотаріальний акт регулює правовідносини на стадії реалізації особою належних їй прав. Він має винятково індивідуальний характер, його дія розрахована на конкретизацію правового регулювання щодо певного життєвого випадку. І цим нотаріальний акт як один із видів правових актів відрізняється від тих правових актів, які мають нормативний характер і сфера дії яких не обмежується одним випадком [4, с. 6]. Розкриття змісту індивідуалізованості нотаріального акта пов'язано із визначенням властивостей, тому що будь-яка якість проявляється через певні атрибути, що їй притаманні. Атрибутивна концепція розглядає нотаріальний акт через систему атрибутів, характеристик явища, які притаманні сукупності однотипних об'єктів, як дещо, що відрізняє їх між собою. Якщо з цієї позиції розглядати нотаріальні акти в цілому, то можна сказати про те, що головною атрибутивною ознакою для них буде те, що вони підвищують ступінь довіри до нотаріальної діяльності, та нотаріату загалом. Саме ця властивість-атрибут і дозволяє порівнювати між собою

різні види актів правозастосування, які формують загальну сукупність правових актів. Індивідуалізованість нотаріального акта проявляється такими властивостями: це засіб втілення нормативного регулювання будь-якої сфери суспільного життя за допомогою його конкретизації до певних життєвих обставин (посвідчення шлюбного договору, видача довіреності, посвідчення заповіту); одноразовий, суб'єктивний характер (обов'язкова прив'язка до конкретного суб'єкта та відповідної йому життєвої ситуації); спрямованість на вирішення конкретної ситуації, яка стосується відповідного суб'єкта (посвідчення факту перебування особи в певному місці); використання механізму, що утворює систему індивідуальних засобів регулятивного впливу (проходження усіх стадій нотаріального процесу (провадження)); чітке коло суб'єктів, які визначаються та встановлюються в процесі здійснення нотаріальної діяльності (мова йде не лише про суб'єкта, для якого призначається нотаріальний акт, але й про всіх заінтересованих осіб, а також «допоміжних» суб'єктів).

Нотаріальним актам належить визначна роль у реалізації прав і свобод людини. Вони представляють собою обов'язкову форму закріплення результату нотаріальних дій. До основних атрибутивних ознак нотаріального акта, що зумовлюють його окремий стан серед інших правових актів відносяться: юридична сила нотаріального акта, автентичність нотаріального акта, законність нотаріального акта, обґрунтованість нотаріального акта, індивідуалізованість нотаріального акта.

Крім того, враховуючи сьогодення, нотаріальні акти все в більшій мірі використовуються не лише в межах однієї держави, а й у взаємовідносинах між фізичними та юридичними особами різних держав. І тому

потреба в якісних нотаріальних актах зумовлена мобільністю та варіативністю сфер їх використання. На сьогодні, серед науковців відсутня єдність позицій щодо визначення сутності й поняття нотаріальних актів. Проте, останнім часом стало приділятися значно більше уваги дослідженням окремих визначальних ознак нотаріальних актів з погляду їх правової природи не лише в якості процесуальної складової нотаріальної діяльності, але й як елемент реалізації публічно-правового статусу нотаріуса та функціонування нотаріальної юрисдикції.

Список використаних джерел

1. Горбань Н. С. Принципи нотаріального процесу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ : 2014. 21 с.
2. Фурса С. Я. Нотаріальний процес: теоретичні основи: монографія. Київ : Істина, 2002. 320 с.
3. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/page>
4. Нелін О. І. Правова природа нотаріального акта в новітній парадигмі українського права. *Юридична України*. 2013. № 11. С. 4–8.
5. Дергільова О. Г. Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 183 с.
6. Андрушакевич Ю. В. Конкретизація правових норм (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00. Київ, 2014. 20 с.
7. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27.
8. Серветник А.Г. Виконавчий напис нотаріуса як спосіб реалізації нотаріальної форми захисту цивільних прав: дис..... д-ра філософії: 081. Київ, 2020. 242 с.
9. Теорія нотаріального процесу : науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
10. Дергільова О. Г. Мутуальні акти як особливий вид правових актів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 41(1). С. 15–19. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41(1)_5).
11. Снідевич О. Теоретичні проблеми юридичної сили нотаріального акта у доктрині нотаріального процесу України. *Law of Ukraine/Pravo Ukraini*. 2020. № 9. С. 170–182.
12. Мурашин О. Г. До проблеми сутності та природи правових (нормативно-правових) актів. *Інформація і право*. 2014. № 2. С. 10–15.
13. Saifulloh M. Examination and Confiscation of Notarial Deeds for The Purpose of Criminal Law Enforcement without Approval from The Notary Honorary Council. *Jurnal Penelitian Hukum De Jure*. 2022. № 22(4). P. 423–436. doi:<http://dx.doi.org/10.30641/dejure.2022.V22.423-436>
14. Баранкова В. В. Законність нотаріальних актів. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 28–34. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.4>
15. Фурса С.Я., Лисенко Л.С. Законність і обґрунтованість нотаріальних актів та судових рішень: порівняльний аспект. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1(5). С. 174–185.
16. Біла М. А. Обґрунтованість нотаріальних актів як принцип вчинення нотаріальних дій. *Цивілістична процесуальна думка*. 2017. № 1. С. 6–9.
17. Din T. Notary's Responsibility regarding the Authentic Deed of Indicated Action Criminal. *Journal of De Jure Legal Research*. 2019. № 2. P. 171–184 <http://dx.doi.org/10.30641/dejure.2019.V19.171-183>

Вдовічена Л. І. Нотаріальні акти як елемент функціонування нотаріальної юрисдикції

В статті проведено дослідження правової природи нотаріальних актів, враховуючи особливості розуміння нотаріальної юрисдикції та вплив на неї режиму воєнного стану. Беручи до уваги соціальну та правову користь, яку нотаріальна діяльність приносять суспільству, виступаючи передусім як елемент захисту прав та інтересів особи, зростає затребуваність в дослідженні як правової природи нотаріальних актів, так і їх атрибутивних ознак. Такі дослідження в цілому спрямовані на виявлення прогалин та пошук рішення щодо поліпшення ефективності функціонування нотаріату, його готовності до здійснення нотаріальних дій в умовах воєнного стану і, отже, на покращення правоохоронної та правозахисної системи в Україні.

Акцентовано увагу на тому, що саме нотаріальна юрисдикція реалізується як здійснення публічно-правових функцій органами нотаріату, результатом чого має бути надання правовідносинам властивостей однозначності і достовірності, а в кінцевому результаті – стабільності, за допомогою особливої процедури їх фіксації. Тому, нотаріальні акти завжди розглядалися як один з атрибутів представлення та захисту публічних та приватних інтересів.

Визначено необхідність виділення сутнісних, визначально-змістовних ознак нотаріальних актів з погляду їх правової природи не лише в якості процесуальної складової нотаріальної діяльності, але й як елемент реалізації публічно-правового статусу нотаріуса та функціонування нотаріальної юрисдикції. До основних атрибутивних ознак нотаріального акта, що зумовлюють його окремий стан серед інших правових актів можна віднести наступні: юридична сила нотаріального акта, автентичність нотаріального акта, законність нотаріального акта, обґрунтованість нотаріального акта, індивідуалізованість нотаріального акта.

Зроблено висновок, що правові акти, які є волевиявленням нотаріуса на вчинення нотаріальних дій та фіксують їх результати, оформляються нотаріусом згідно з законом у письмовій формі шляхом вчинення або ж різного роду написів, або ж оформленням певного свідоцтва чи складанням акту. Нотаріальний акт регулює правовідносини на стадії реалізації особою належних їй прав. Він має виключно індивідуальний характер, його дія розрахована на конкретизацію правового регулювання щодо певного життєвого випадку.

Ключові слова: нотаріальний акт, нотаріальна діяльність, юридична сила, законність нотаріального акта, автентичність нотаріального акта, обґрунтованість нотаріального акта, індивідуалізованість нотаріального акта.

Vdovichena L. Notarial acts as an element of the functioning of notarial jurisdiction

The article examines the legal nature of notarial acts, taking into account the peculiarities of understanding notarial jurisdiction and the impact of martial law on it. Given the social and legal benefits that notarial activities bring to society, the relevance of scientific research into the nature of notarial acts is highly elevated. Such studies are generally aimed at identifying gaps and finding solutions to improve the efficiency of the notary's functioning. Its readiness to perform notarial acts under martial law and, consequently, to improve the law enforcement and human rights system in Ukraine.

Attention is focused on the fact that notarial jurisdiction is implemented as the implementation of public legal functions by notary bodies, the result of which should be to give legal relations the properties of unambiguity and reliability, and in the end – stability, with the help of a special procedure for their fixation. Therefore, notarial acts have always been considered as one of the attributes of representation and protection of public and private interests.

The author identifies the need to highlight the essential, defining and substantive features of notarial acts in terms of their legal nature not only as a procedural component of notarial activity, but also as an element of implementation of the public legal status of a

Нотаріальні акти як елемент функціонування нотаріальної юрисдикції

notary and functioning of notarial jurisdiction. The main attributive features of a notarial act that determine its separate status among other legal acts include the following: legal force of a notarial act, authenticity of a notarial act, legality of a notarial act, validity of a notarial act, individuality of a notarial act.

The author concludes that legal acts are the expression of the notary's will to perform notarial acts and record their results. They are executed by a notary in accordance with the law in writing by making either various kinds of inscriptions or by issuing a certain certificate or drawing up an act. A notarial act regulates legal relations at the stage when a person exercises his or her rights. It has an exclusively individual character, its effect is designed to specify the legal regulation of a particular life event.

Key words: notarial act, notarial activity, legal force, legality of notarial act, authenticity of notarial act, validity of notarial act, individualization of notarial act.